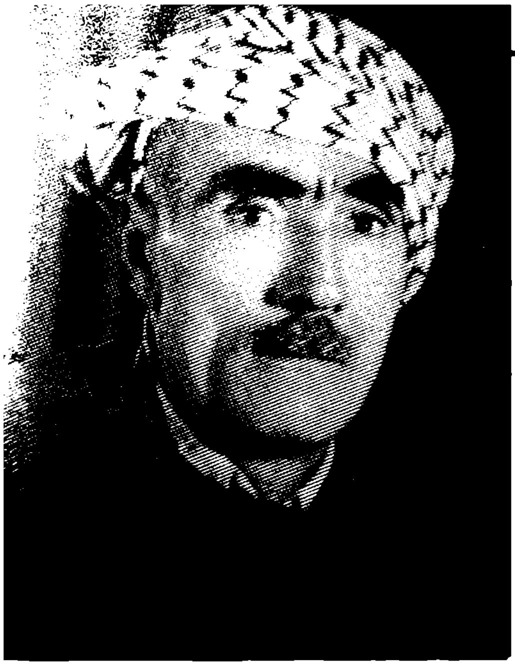

وریا احمد
١٩٨٧/٥/٢٢

گفتوگـــــــۆیەك

لەگەڵ مەقام زانی کورد «حـــەمە درێـــــژ»

ناوی تەواوی (محەمەد سەعید عەبدوڵلا)یە ، ساڵی (١٩٢٦) لە کەرکوك گەڕەکی (بولاق)ی نزیك (بەرتەکیە) هاتۆتە دنیاوە .

لە گوتن‌و شی‌کردنەوەی (مەقام) بە گشتی‌و مەقامە ڕەسەنە کوردی‌یەکان بە تایبەتی ، شارەزایی‌یەکی تەواوی هەیە[١] .
(حەمە درێژ) لە بارەی (بەرتەکیە)وە بۆم دواو گوتی :
(بەرتەکیە) : مەبەست لە تەکیەی تاڵەبانی شاری (کەرکوك)ە ، ئەم تەکیەیە دەکەوێتە ئەوبەری (خاسە) و ناوچەکە (ئاخر حوسێن)ی پێ دەڵێن‌و دەکەوێتە دەستە چەپی ئەو شەقامەی بۆ (سلێمانی) دەڕوات . ناوبراو وەك لە باوك‌و باپیرانی گوێی لێ‌بووە ، گوتی : (جاران مەقام خوێنان‌و مەقام دۆستانی ئەم شارە گشتیان ، لەم شوێنەدا کۆدەبوونەوە چونکە لەوێ کۆڕی مەقام خوێندن دەبەستراو جار بووە ، ئەم کۆڕانەی بەرتەکیە ، زیاد لە شەوو ڕۆژێکیان خایاندووە ؟ !) حەمە لە باوکی واتە (سەعید عەبدوڵلا) و لە مامی واتە (حاجی عومەر عەبدوڵلا)وە فێری هونەری مەقام ناسین‌و مەقام خوێندن بووە ، خوالێخۆشبووی باوکی بەیانیان بۆ ماوەی نیو سەعاتێك لە بن منارەی بەرتەکیەدا ، مەقامێکی (مەنسووری) دەخوێندو دوایی دەیکردە مەقامی (قەزاز)و مەقام خوێنان‌و مەقام دۆستانی ئەو شارە ، بەیانیان چاوەنواری ئەو گوتنەی باوکی (حەمەدرێژ)یان دەکرد ، ئەمە بە شایەدی مەقام خوێن (سدیق بەندە غەفوور)[٢] کە لەم دانیشتنەمانا ئامادەبوو . (حاجی – عومەر عەبدوڵلا)ی مامیشی ، پێش چەن ساڵێك لە تەمەنی (١٠٥) ساڵی‌دا کۆچی دوایی کردووە ، ناوبراو نزیکەی (٥٠) ساڵ لەم بەرتەکیەیە مەقام خوێن‌بووە ، کاتێکیش ، لێرە مەقامی خوێندووە لە گەڕەکی (تسعین)ەوە گوێ‌یان لە گوتنەکەی بووە ؟ ![٣] .

هەندێك لە مەقام خوێنە بلیمەتەكانی چەند نەوەیەك پێش ئێستای ئەم شارە :

(شلتاغ) لە بەغدا چاكترین ئوستادی (مەقام) بووە ، ئەمە قسەی باوكو باپیرانە ، دەڵێن – لە ڕەچەڵەكدا خەڵكی ناوچەی (كفری) بووە ، هەرچەندە برا توركومانەكانی ئێرە بە یەكێك لە ئەندامانی هۆزی (بەیات)ی دەزانن[٤] . شلتاغ ، ناونیشانی (كوڕی سوڵتان) بووە ، جارێكیان بۆ بەرتەكیەی كەركووك دێت ، ئەو كاتە (شێخ عەبدوڕەحمان)[٥] ، لێپرسراوی تەكیەی تاڵەبانی دەبێت ، كە چاوی بە (شلتاغ) دەكەوێ ، بە دوای (وەلی مەقام خوێن)[٦] دا دەنێرێ ، پێی دەڵێن : (یا شێخ ئێستا – وەلی – سەرخۆشە . . .)

شێخ لە وەرامدا دەڵێ : (قەی‌ناكا بڕۆن بیهێنن . . .) دوای ئەوەی (وەلی) دێت لە تەكیەدا لە گەڵ (شلتاغ) دادەنیشن ، چی مەقام زانو دەنگخۆشو مەقام دۆستی شاریش هەیە ، كە بەمە دەزانن ، لەو شوێنەدا ئامادە دەبن ، (شلتاغ)و (وەلی) شەوێكو ڕۆژێك بەردەوام مەقام دەخوێننو مەقام دەگۆڕن (لە گوتنی مەقامەكاندا دەستووری مەقام ڕەچاو دەكەن) چونكە هەریەكەیان ، دەیەوێ بۆ ئامادەبوانی بسەلمێنێ كە لە دەنگو مەقام گۆڕین و چینە جۆر بە جۆرەكانی دەنگو . . تاد ، لەوی دیكە شارەزاو بلیمەتو ئوستاد ترە . . لە ئەنجاما «(شلتاغ) پەكی دەكەوێ ! ؟ هەڵدەستێ ئەملاو ئەولای (وەلی) ماچ دەكاتو ڕوو دەكاتە شێخو دەڵێ : (یا شێخ ئەم پیاوە (واتە وەلی) ئوستادی منە ؟ !) .

دەنگو باسی دیكە لە بارەی لێهاتوویی‌و بلیمەتی (وەلی) زۆرن ، بۆ نموونە : (جارێكیان لە بەغداوە داوەت دەكرێ ، گەلێ كۆڕی مەقام خوێندن ، بە بۆنەی هاتنی ئەوەوە دەبەستن ، مەقام خوێنانی بەغدا ، ئەوانەی بەشداری ئەو كۆڕانە دەكەن ، پەكیان دەكەوێ كەچی (وەلی) هێشتا هەر نەی دەمێنێو دانامێنێ ؟ !

(حەمە پیرە) شاگردی ئەم (مەلا وەلی) یەو خەڵكی گەڕەكی بەرتەكیەبووە ، دوای ئەو ، (حەمە پیرە) لە مەقام خوێندنو مەقام ناسین دەور وەردەگرێو ناوبانگ دەردەكات .

(محەمەد خەلیل ئاغا) ئامێری (دەف)ی بۆ (حەمە پیرە) لێداوە ، تاوەكو گوتنی مەقامەكانی لێ فێربێت ، هەرچەندە تا ئەو لە ژیانا بووە ، (محەمەد خەلیل ئاغا) بەرامبەری ئەو نەیتوانیوە مەقام بخوێنێ ! ؟ بەڵام كاتێك (حەمە پیرە) كۆچ دەكات ، ئەمەیان لەم هونەرەدا دەور وەردەگرێو ناو دەردەكات .

دوای (محەمەد خەلیل ئاغا)ش ، مەقام خوێنانی وەك (حاجی نەعمان ، مەلا سابیر ، مەلا تەها ، سەی جەمیل . باوكو مامی حەمە درێژ ، مەلا محەمەدە (تۆپاڵ – شەل) و گەلێكی دیكەش ناویان تیایدا دەركردووە .

حەمە درێژ گوتی : وەك لە باوكو باپیرانەوە گوێمان لێبووە ، مەقام لەم ناوچەیە ، بەم شێوەی باسمانكرد ، هاتۆتە خوارو بە نەوەی ئەمڕۆ گەییوە ، ئەمە بۆ (مەقام) بە شێوەیەكی گشتی ، بەڵام بۆ مەقامە ڕەسەنو تایبەتی‌یەكانی وەك (قەتار . ئەڵلاوەیسی ، خورشیدی . . تاد) لە ناو هۆزەكانی دەشتی (گەرمیان)ی وەك (داوودە ، تاڵەبانی ، جەباری . زەنگەنە . شێخان) بڵاوبووەو هەر لە كۆنەوە هەبووە . واتە هەر لە بەرتەكیەی ئەو شارەوە تا دەگاتە چەمچەماڵ . بە پێی ناوچەی (گەرمیان)و پەرتوبڵاوی هۆزە ناوبراوەكان[٧] .

ئەم مەقامانە یەكەمجار لە لایەن چ كەسێكەوە گوتراونو ناوەكانیان لە چی‌یەوە هاتووە ؟

بۆ وەرامی ئەم پرسیارە ، (خاڵە حەمە) دەڵێ ، من لە باوكو باپیرانەوە وام گوێ لێبووە : دەڵێن :

١ – مەقامی قەتار : لە سەردەمێكی زۆر كون ، لە گوندی (عەلیاوە)ی ناوچەی هۆزی (جەباری) لە لایەن (عەبدوڵلا) ناوێكەوە گوتراوە .

٢ – مەقامی ئەڵلاوەیسی : دەگێڕنەوە ، كابرایەكی زۆر دەنگخۆشو بلیمەت لە مەقام گوتنا ، ئەم شێوە گوتنەی داهێناوە ، ئەوانەی گوێیان لە گوتنەكەی بووە ، لە تاوانا گوتوویانە (ئەڵلا وەیسی ، ئەڵلا ، ئەڵلا وەیسی . . . واتە دەم

(عەلی مەردان)

خۆش وەیسی ، بیلێ وەیسی گیان ، بەردەوامبە وەیسی . . تاد) ، تا لە ئەنجاما مەقامەکە ئەم ناوی (ئەڵلاوەیسی)یەی بە سەردا براوە .

٣ – مەقامی خورشیدی : دەڵێن ، یەکەمجار لە لایەن پیاوێکی (خورشید) ناوەوە ، گوتراوە ، بۆیە مەقامەکە بە ناوی ئەوەوە ناونراوە .

جا بەم پێ‌یە لەوەیە ، مەقامی (مەنسووری) یش ، وەك مەقامی خورشیدی ناوی لێ‌نرابێ‌و . . تاد .

*** ئایا پێش (عەلی مەردان) کەسی دی ئەم مەقامە ڕەسەنانەی تۆمارکردووە ؟**

بۆ وەرامی ئەم پرسیارەش خاڵە حەمە گوتی : ساڵەکانی (٣٠) واتە پێش خوالێخۆشبوو (عەلی مەردان) چەن مەقام خوێنێکی ئەم شارە وەك : (حەمەی کۆترەمل ، عەبدوڵلا سەعید یاخود عەبەی سەعە عەربەتی ، ئەمین باغەوان) بریاریاندا ، بچن لە بەغدا مەقامی (قەتار) لەسەر (قەوان) تۆمار بکەن .

(ئەمین باغەوان)[9] خاوەنی دەنگێکی تابلێ‌ی بەرزبوو ، دەنگە بەرزەکەی دەبێتە هۆی تێك‌دانو خراپ‌کردنی ئامێری تۆمارکردنەکە ، بۆیە لەو کۆمپانیای قەوان تۆمارکردنە ، دارکاری دەکەن ! ؟ دوای ئەویش هەر ئەو ماوەیە ، (حەمەی کۆترەمل‌و عەبەی سەعە عەربەتی) مەقامەکە بە ناتەواوی تۆمار دەکەن . . چونکە مەقامی (قەتار) لە سێ پارچە یاخود چینی دەنگ وەك خوارەوە پێك دێت :

١ – پارچەی یەکەم – مەقامی قەتارە ، ئەم پارچەیە بنچینەی مەقامەکەیە .

٢ – پارچەی دووەم – هەر مەقامی قەتارە ، بەلام دابەزینێکی تێدایە ، پێ‌ی دەڵێن ، شکاندنەوە ، بەئاسانی هەستی پێ‌دەکرێ .

٣ – پارچەی سێ‌یەم – پارچەی سێ‌یەمی مەقامی قەتار ، بریتی‌یە لە مەقامی (خاوکەر) . بەلام ئەوان ، تەنیا پارچەی یەکەمی مەقامەکە (واتە بنچینەی مەقامەکە) یان خوێندووەو پارچەی دووەم و سێ‌یەمی ئەو مەقامەیان نەخوێندووە ؟ ! قەوانەکەی (عەبدوڵلا سەعید) تەنیا ڕووی یەکەمی پارچەی یەکەمی (قەتار)ی لەسەر تۆمارکراوە . بە ناتەواویش بەجێ‌ی هێشتووە . ڕووی دووەمی ئەو قەوانە . گۆرانی‌یەکی عەرەبی لەسەر تۆمار کراوە ! ؟

دوای ئەوەی لە بەغدا گەڕانەوە . (شێخ حەسیب) بەدوای‌دا ناردنو پێ‌ی گوتن : بۆچی مەقامەکەتان بە تەواوی نەخوێندو سەقەتتان کرد ؟ لەوەراما گوتیان : یا شێخ کە لە (ئەمین)یان‌دا ، ئێمەش شێواین‌و خۆشمان نەمانزانی چمان گوت ؟ !

(مەلا تەها)[10]ی مەقام خوێنیش هەر پێش (عەلی مەردان) لە بەغدا ، لە ماوەی شەوو ڕۆژێکدا (٤٠) قەوانی تۆمار کردووە ! ؟ یەکێك لەو بەرهەمانەی بە تۆماری گەیاندبوون ، مەقامی (قەتار) بوو ، هەرچەندە ئەو مەقامە (قەتار)ەی ئەو تۆماری کردبوو ، وەك (خاڵەحەمە) گوتی : (لەگەڵ مەقامی (قەتار) ی ئێمە نەختێ جیاوازی هەبوو ، بەلام ناشتوانین بڵێین ، (قەتار) نیە ؟ !

*** یەکەمجار (عەلی مەردان) چۆن بەرهەمی تۆمارکرد ؟**

لە بەغدا (نەعیم)ە جوو دەبێ ، پاش ئەوەی ناوبانگی دەنگخۆشی‌و بلیمەتی خوالێخۆشبوو (عەلی مەردان)ی بەرگوێ دەکەوێ ، یەکسەر بۆ کەرکوك بەرێ دەکەوێت ، دەیدۆزێتەوەو لە گەڵ خۆی بۆ بەغدای دەبات ، ئەوەی لێرەدا گرنگە بگوترێ : (عەلی مەردان) یەکەم مەقام خوێنی کوردبووە ، مەقامی (قەتار)ی بەبێ کەم‌و کورتی تۆمارکردووە .

*** جاران هەریەکە لەو مەقامە ڕەسەنانە بەستەی تایبەتی خۆی هەبووە :**

بۆ نموونە :

١ – مەقامی (ئەڵلاوەیسی) ، چونکە لە سێ پارچە پێك‌دێت‌و

(شەهابە)

پارچەی سێیەمی دەبێتە (مەقامی ڕاست) ، دەبێ بەستەکەیشی لەسەر مەقامی ڕاست بێ ، جاران گۆرانی (ئەرێ ڕاستەی خیابان)ی لە دوا دەگوترا .

٢ – مەقامی خورشیدی : گۆرانی (لەبەر نازی چاو بازان)ی بەدوادا گوتراوە .

٣ – مەقامی قەتار : گۆرانی (ئەرێ هۆ لەیلێ)ی لە گەڵا گوتراوە .

٤ – مەقامی ئای ئای : (لێم یاخی لێم یاخی) لە گەڵا گوتراوە .

مەقام خوێنانی دوای عەلی مەردان

دوای خوالێخۆشبوو (عەلی مەردان) مەقام خوێن هەن ، بەڵام ئەوانەی بەرهەمی (واتە مەقامی) تۆمار کراویان ، (چ لە ئێسگە بێ یا تەلەفزیۆن) هەیە ئەوانەن (حوسێن عەلی ، حەسەن گەرمیانی ، سەلاح داوودە) ئەمەی دوایی نەوەی (خدر بارام چاوەش)[11]ی مامۆستای (عەلی مەردان)ە کە لەو مەقامە ڕەسەنانە تابڵێی بلیمەتو لێهاتووبووە .

وەك خوێندتانەوە ، کاتێ خۆی لە ناو ئێمەی کورد ، (بە تایبەتی لەم ناوچەی گەرمیانەدا) ، بە دەیان (مەقام زان) و (مەقام خۆین) هەبووە ، کەچی ئەمرۆ بە داخەوە ، هەموو ئەم دەشتی (گەرمیان)ە ، بگەڕێی ، مەگەر بەدەگمەن ، ئەگینا تووشی (مەقام ناس) یاخود (مەقام زان) نەك (مەقام خوێن) نابیت[12]؟ ! ڕاستە ئێمە (مەقام خۆین) مان هەن ، بەڵام زۆربەیان ناتوانن جیاوازی دوو لەو مەقامە ڕەسەنانە دەست نیشان بکەن ، ناتوانن وەك نموونە (مەقامی قەتار) شیبکەنەوە . .

بۆیە ئەم قسەیە بە هەل دەزانمو دەڵێم : خۆزگە هەندێ لە گەنجە دەنگخۆشەکانمان (بە تایبەتی لە ناوچەی گەرمیان) چونکە هەر لە منداڵی یەوە گوێیان بەم مەقامە ڕەسەنانە ، ئاشنابووەو ئاودراوە ، ڕوویان لەم مەقامە ڕەسەنە کوردی یانە دەکرد و بەدوایاندا دەگەڕانو ماندوو دەبوون ، واتە فێری شیکردنەوەی پارچەو چینەکانی دەنگیان بنو بتوانن لە یەکیان جیا بکەنەوە . . تاد . بەڵکو دواتر بۆ ئێسگەو تەلەفزیۆنیان تۆماربکەن ، تاوەکو گوێی منداڵی کوردی ئەمڕۆیان پێی ئاو بدرێو ئاشنابێ . . لێرەدا ڕەنگە خوێنەر بڵێ : (ئەو مەقامانە بۆ ئێستگە تۆمارکراون ؟ !) ڕاستە ئەو مەقامانە لە (ڕادیۆی کوردی) یالەسەر قەوان تۆمارکراون ، بەڵام ئایا گوێتان لەو پارچە (مۆسیقا – SOLO تقاسیم) انە ، گرتووە ، کە لە بەینی پارچەکانی مەقامەکان لێدراون ، ئایا ئەو مۆسیقا ژەنانەی مۆسیقای میانی پارچەکانی ئەو مەقامانەیان ژەنیوە ، مەقامەکانیان ڕازاندۆتەوەو هەندەی دیکە بەرەو بەرزیو جوانی یان بردوون یاخود (ئیفلیج)یان کردوون ؟ ! کەس ناتوانێ نکوولی لە لێهاتوویی و دەنگخۆشی و هونەرکاری خوێندنی مەقامی بۆ نموونە خوالێخۆشبوو (عەلی مەردان) بکات . . بەڵام گەر بە ووردی هەست لە مۆسیقای میانی پارچەکانی زۆربەی ئەو مەقامانە بگرین ، ئەو مۆسیقا ژەنانە ، لەبەر هەر هۆیەك بووبێت ، دوور کەوتوونەتەوە ، لە تامو بۆومۆرکی ڕەسەنی کوردیو بەرەو لای دیکە ڕۆیشتوونەو لە ئاوو بای کوردی دەرچوونەو شتی نابەجێو دوور لەو مەقامانەیان ژەنیوە . ئەم قسانەی سەرەوە دەتوانین بسەپێنینە سەر زۆربەی بەرهەمە کۆنەکانی خۆمان چونکە زۆربەی ئەو مۆسیقا ژەنانەی لەو بەرهەمانەدا بەشداربوونە ، کورد نەبوونە ، بۆیە مەگەر بە دەگمەن ئەگینا نەیان توانیوە بچنە ناو ناخی ڕەسەنایەتیو مۆرکی کوردی یەوە ، چونکە بە گوێیان ئاشنا نەبووە ؟ ؟

بەڵام گەر ئەمرۆ هەمان ئەو مەقامانە بە قورگی لێهاتوو و گوێی ئاودراوو ئاشنا بەو مەقامە کوردی یانەو دەستو پەنجەی مۆسیقا ژەنی شارەزای ئەو بابەتانە ، ئەوە بێ شك کارێکی یاخود بەرهەمێکی گەر لەسەدا سەدیش نەبێت ، ئەوە نزیکی ئەو ڕێژەیە دەبێت .

پەیوەندی نێوان مەقام خوێنەکانی بەرتەکیەو شارەکانی دیکەی کوردستان :

گەلێ جار (شێخ شەریف)[١٣] لە هەولێرەوە هاتووە بۆ لای مام ، بەو مەبەستەی لە بەرتەکیە کۆڕی مەقام خوێندن ساز بدرێتو ئەویش بەشداری تێدا بکات . دیسانەوە (شەهابە)[١٤] ش گەلێ جار بۆ هەمان مەبەست هاتووە . مام دەیگێڕایەوە دەیگوت ، (شەهابە) دەهاتە لامو دەیگوت . مامە مەقامێکی (مەنسووری)م بو ناڵێی ؟ منیش کە بۆم دەخوێند ، دەیگوت : مامە بەڵکو بە تەواوی بیخوێنی . . واتە چەند لق لێ دەبێتەوەو چۆن دەگەڕێتەوەو . . تاد . زۆریش زیرەك بوو ، زوو وەری دەگرت ، (شەهابە) بە کوردی و تورکی و عەرەبی مەقامی خوێندووە ، هەرچەندە پێ (مەی) هەڵی نەکردووە ، لە گەڵ ئەوەشدا (قورئان) خوێنێکی ئوستادیش بووە ! گەلێ مەقامو قۆریاتی زۆر بە لێهاتوویی خوێندووە (شەهابە) بلیمەتبووە ، دەنگخۆشو لێهاتوو بووە . .

(ئەم گفتوگۆیە ڕۆژی (١/٣/١٩٨٥) لە (کەرکوك – بەرتەکیە) ماڵی «حەمە درێژ» ئەنجام دراوە) .

پەراوێزو سەرچاوەکان

١ – مەبەست لە مەقامە ڕەسەنە کوردی‌یەکان : مەقامەکانی ناوچەی (گەرمیان)ە وەك (قەتار ، ئەڵڵاوەیسی ، خورشیدی ، خاوکەر ، ئای ئای . . تاد) .

٢ – (سدیق بەندە غەفوور) کە لەم دانیشتنەدا ئامادەبوو ، مەقام خوێنێکی تورکمانی ئەو شارەیەو ، وەستاو شارەزای ئەم کارەیە ، بە تایبەتی لە مەقامەکانی (قۆریات) ، بەیاتی تورکو . . تاد) لە تەمەنیشدا هاوتای (حەمە درێژ)ەو هەم هاوسێ‌یشیەتی .

٣ – لێرەدا ، بە دەنگ بەرزی (حاجی عومەر عەبدوڵلا)ی مامی (خاڵە حەمە درێژ) دەنگی بە تواناو بەرزی (سەید عەلی ئەسغەری کوردستانی)م بە بیرکەوتەوە ، (بڕوانە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ) ژمارە (٩٣)ی ساڵی (١٩٨٢) ل (٧٧) .

٤ – (حاجی هاشم رجەب) کتێبی (المقام العراقي) چاپی دووەم ، ساڵی (١٩٨٣) بەغدا ، لە چاپخانەی (المثنی) بە چاپ گەیشتووە ، لە لاپەڕە (٦٤)دا دەڵێ :

(لە کەرکوك (مەلا وەلی)و (شلتاغ) بە دامەزرێنەری مەقامی عێراق دادەنرێن) . هەروەها لە لاپەڕە (١٠٣)ی هەمان کتێبدا دەڵێ :

(مەلا وەلی – کە عەبدوڕەحمان وەلی) یشیان پێ دەگوت ، لە (کفری) ساڵی (١٧٤٣)ی زایین هاتۆتە دنیاوەو ساڵی (١٨٣٠) ز کۆچی دوایی کردووە ، مامۆستای (شلتاغ بووە) دیسانەوە لە لاپەڕە (١٠٤) یشدا ، دەخوێنینەوە :

(ڕەحمە تۆڵلا شلتاغ) بە (شلتاغ) ناوی دەرکردبوو ، زۆربەی پەیوەندی دارانی مەقام بە یەکێك لە کوردەکانی عێراقی دەزانن ، هەرچەندە چەن کەسێك لە خزمەکانی دەڵێن : ناوبراو لە تورکەکانی (شام)ەو بە منداڵی لە گەڵ باوکو مامی بۆ بەغدا هاتووەو هەر لەوێش لە تەمەنی (٧٥) ساڵی‌دا کۆچی دوایی کردووە (١٢١٣ – ١٢٨٨)ك .

٥ – (حەمە درێژ) دەربارەی ئەو (شێخ ئاورەحمان)ە گوتی : (٢٢) ساڵ زیاترە کۆچی دوایی کردووە . ئەم ڕووداوەش واتە هاتنی (شلتاغ) بۆ (کەرکوك) پێش ئەو کاتە بە ماوەیەکی زۆر بووە ؟ !

٦ – (وەلی) کە دواتر واز لە خواردنەوەی (مەی) دێنێ و دەست بە نوێژو خواپەرستی دەکات . ناونیشانی (مەلا وەلی) وەردەگرێ . ناوبراو دانیشتووی شاری (کەرکوك) گەڕەکی (پیریادی) بووە .

٧ – لەودانیشتنە تایبەتی‌یەدا کە لە ڕێکەوتی (٢٦/٧/١٩٨٤) لە ماڵی خۆمانا لە گەڵ گۆرانی بێژ (ناسری ڕەزازی) کردمو لەسەر (کاسێت) تۆمارم کردووە . گوتی : (ئەم مەقامە واتە (ئەڵلا وەیسی) لای ئێمەش (واتە لە ناوچەی سنە) هەیە . بەڵام لای ئێمە دوو چینی دەنگە . یاخود دوو پارچەیە . واتە پارچەی سێ‌یەمی لە گەڵا نیە . بۆ ناوی مەقامەکەش گوتی : لای ئێمە (حەمە کەچەڵی) پێ دەڵێن ؟ !

٨ – بۆ شی‌کردنەوەی ئەم مەقامەو شارەزابوونی نهێنیەکانی . بڕوانە گۆڤاری (نەوروز – العراق) ژمارە (١)ی ساڵی (١٩٨٦) ل (٩٠–٩٨) .

٩ – (حەمە درێژ) گوتی . (ئەمین باغەوان) خاوەنی دەنگێكبوو . لێرە (واتە لەبەرتەکیە) مەقامی بخوێندایە . لە گەڕەکی (قۆریە) گیزەی دەهات ؟ ! تێبینی ئەوەش بکەن ئەو کاتە (بڵندگۆ – مایکرۆفۆن) و (سپیکەر – سماعە) نەبووە .

١٠ (کەمال لەتیف سالم) لە کتێبی (اعلام المقام العراقي ورواده)دا . کە ساڵی (١٩٨٥) لە بەغدا بە چاپ گەییوە . لە لاپەڕە (٨٣)دا دەربارەی (مەلا تەها) وە دەڵێ : (هەوڵمدا زانیاری تەواو لە بارەی ئەم بلیمەتەوە . کۆ بکەمەوە ، ئەوەبوو (کاسێت) ێکم چنگ کەوت ژمارەیەك لەو مەقامانەی تێدابوو کە ناوبراو ساڵی هاتنی بۆ بەغدا (١٩٢٥)ی زایین تۆماری کردوون . ناوبراو ساڵی (١٨٧٦)ی . ز لە گەڕەکی (موسەڵلا)ی (کەرکوك) هاتۆتە دنیاوە ، لە ناو خێزانێك پەروەردە بووە . زۆربەی ئەندامانی مەقام خوێنو مەقامزان بوونە . بۆ نموونە (مەلا سابیر)ی برای یەکێك لە مەقام خوێنە ناودارەکانی ئەو شارەبووە . تیپی تایبەتی بۆ (مەولود) خوێندن هەبووە . ناوبراو کاری زۆری لە (مەلا تەها)ی برای کردووە ، بە تایبەتی چونکە ناوبراو لە زۆربەی ئەو (مەولود)و کۆڕی مەقام خوێندنانەدا ، لە گەڵیابووە ، (مەلا تەها) بە کاری بازرگانی‌یەوە خەریك بووە ، بۆ زۆر شارە گرنگەکانی عێراق وەك (بەغداو موسڵ) چووە . لەو شوێنانەدا چاوی بە زۆر لە مەقام خوێنانیان کەوتووەو برادەرایەتی لە گەڵیانا بەستووە . وای لێ هاتووە گوێ‌ی لە مەقام خوێندنیانو گوێ‌یان لەمەقام خوێندنی گرتووە ، لێ‌ی فێربوونەو لێ‌یان فێربوونەو ، مەقامی (عومەر گولە) شی لە مامۆستای خۆی (محەمەد خەلیل ئاغا) وە فێربووە) .

ناوبراو هەر لەو کتێبەو هەمان لاپەڕەدا دەنووسێ‌و دەڵێ : (هەروەك زانراوە کەرکوك ژمارەیەکی زۆر لە مەقام خوێنانی گەورەو بلیمەتی تێدا هەڵکەوتووە ؟ ! بۆ نموونە – ڕەحمەتوڵلای کوڕی سوڵتان ، کە بە (شلتاغ) ناوی دەرکردبوو – شێخ جەلال حەنەفی – لە کتێبی – المغنون البغداديون – دا ، لەم بارەیەوە دەڵێ : ناوبراو بە (شلتاغ) دەناسراو زۆربەی خەڵکی دەڵێن کوردەو ساڵی (١٢٨٨)ی کۆچی لە شاری (کفری) هاتۆتە دنیاوە) . لەبارەی (مەلا وەلی) یشەوە دەڵێ : (ناوی ئاورەحمان بووە ، لە شاری (کفری) لە دایك بووەو کۆچ کردنیشی ساڵی (١٢٤٦)ی کۆچی ، هەر لە وشارە بووە ، ناوبراو هاتۆتە بەغداو گەلێ لە مەقام خوێنانی ئەودەمە لێ‌ی فێربوونەو لێ‌یان وەرگرتووە ، بۆ نموونە (شلتاغ) هەروەها (عەلی کوڕی سەفو) کە ناونیشانی شێخی مەقام خوێنانی موسڵی هەبووە ؟ !

١١ – بڕوانە – عەلی مەردان – گۆرانیەکانم – بەرگی یەکەم – ساڵی (١٩٨١) چاپخانەی (دار الحرية)ی بەغدا . لاپەڕە (٧) .

١٢ – ئێمە دەتوانین بە یەکێکی وەکو ئەم (خاڵە حەمە درێژە) بڵێین (مەقامزان) .

١٣ – کاتی خۆی تەکیەی (شێخ شەریف) لە ناو قەڵای هەولێر بووە ، بەڵام ئەمڕۆ تەکیەکە هەر بەو ناوەوەیەو دەکەوێتە گەڕەکی زانیاری‌و لەلایەن نەوەی ناوبراوەوە (شێخ فوئاد) بەڕێوە دەبرێ .

١٤ – بڕوانە گۆڤاری کاروان ژمارە (٣١)ی ساڵی (١٩٨٥) ل . (٥٨–٦٠) .